

ОЦІНКА ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ТА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СТРАХОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто фактори фінансової стійкості страхових компаній на основі визначення ризиків діяльності та галузевих особливостей. Запропоновано рекомендації щодо підвищення фінансової стійкості страхової компанії.

Ключові слова: страховик, фінансова стійкість страхової компанії, платоспроможність страхової компанії, фінансовий стан страховика, страховий ринок.

Summary. In the article the factors of financial stability of insurance companies, based on the definition of risk of activity and industry features are considered. Recommendations to improve the financial stability of the insurance company are offered.

Key words: insurer financial strength of the insurance company, insurance company solvency, the financial condition of the insurer, the insurance market.

Постановка проблеми. Проблемам фінансової стійкості і платоспроможності страхових організацій відводиться одне з провідних місць у сфері управління страховим бізнесом. Для менеджменту страхових організацій забезпечення фінансової стійкості — предмет їх безпосередньої діяльності, що дозволяє страховим організаціям функціонувати на страховому ринку. При цьому вимоги до фінансової стійкості страхових організацій істотно вище аналогічних вимог до фінансової стійкості споживачів страхових послуг, для яких страховики виступають гарантими фінансової стабільності.

Оцінка та контроль платоспроможності важлива як для окремої страхової організації, так і для страхового ринку в цілому. У сучасних умовах основними тенденціями розвитку страхових ринків є їх інтернаціоналізація і глобалізація, зростання фінансових інтеграційних процесів, що через проблеми забезпечення фінансової стійкості страхових організацій мають міжнародний характер.

Підвищений інтерес до питань фінансової стійкості і платоспроможності пояснюється досить динамічним зростанням фінансової відповідальності страхових організацій (зростання ймовірностей страхових випадків, зростання страхових сум, розміру можливого збитку) і, відповідно, «моральним старінням» критеріїв оцінки платоспроможності страховиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансова стійкість страховика і вплив різноманітних чинників на її рівень знайшли належне відображення в численних наукових працях.

Вагомий внесок у дослідження цієї проблематики зробили російські й вітчизняні автори: В. Базилевич, Н. Внукова, О. Гаманкова, А. Глущенко, О. Заруба, В. Малько, С. Науменкова, В. Осадець, В. Плиса, Т. Ротова. Належне місце в розробці процесів страхування та аналізу окремих аспектів проблеми надійності страхових

компаній займають роботи зарубіжних вчених: Д. Бленда, А. Гвозденка, Дж. Кілбі, Р. Кілна, Дж. Мішеля та ін.

Доробки цих авторів не дають узагальненої картини щодо поведінки страхових компаній в умовах змінного ринкового середовища та їх фінансової стійкості. На сьогодні в Україні майже немає комплексних спеціальних досліджень, пов'язаних з проблемами фінансової надійності страхових компаній та методами її підвищення.

Метою статті є розгляд та дослідження передумов формування в Україні повноцінних ринкових відносин і підвищення ролі страхових компаній як однієї з ключових ланок в системі господарювання. Страхові компанії, мобілізуючи грошові кошти і перетворюючи їх на капітал, здатні не лише забезпечувати захист суспільного виробництва, а й здійснювати необхідні інвестиції в економіку країни.

Виклад основного матеріалу. Страхування за останні роки стало одним з основних елементів функціонування фінансової системи країни. Тому саме від ефективності та надійності роботи учасників страхового ринку значною мірою залежить успіх прийнятих заходів, спрямованих на подолання економічної кризи і завершення проведення ринкових реформ.

Швидке зростання обсягів страхового ринку України та зміцнення його суб'єктів — страхових організацій породжує необхідність аналізу фінансового стану страховиків. Результати аналізу та висновки при правильному їх застосуванні дозволять підняти рівень страхових послуг і збільшити роль страхових компаній у процесі розвитку національної економіки [1, с. 88].

Сьогодні важливо запропонувати сучасні методологічні підходи до аналізу як фінансової стійкості страхових компаній, так і факторних складових показників фінансової діяльності.

Ця проблема може бути розв'язана шляхом розробки та використання у фінансовому аналізі діяльності страховиків системи показників оцінки їхнього фінансового стану. На сьогодні в Україні існує гостра потреба в розробці саме такої системи, яка відображала б специфіку страхової діяльності та подавала б конкретні рекомендації щодо її покращення.

Попри це, до сьогодні немає чіткого визначення цього поняття. У більшості робіт при аналізі фінансової стійкості досліджують абсолютні значення коефіцієнтів та розуміють під цим поняттям «статичний» стан з набором відповідних результуючих коефіцієнтів (таких як платоспроможність, рентабельність, ліквідність).

Більшість науковців відзначає, що рівень фінансової стійкості є головним індикатором життєздатності страхової компанії та її спроможності виконувати свої фінансові зобов'язання перед страхувальниками в умовах негативного впливу різних зовнішніх і внутрішніх чинників.

Фінансова стійкість страховика — це економічна категорія, що характеризує такий стан його фінансових ресурсів, їхнього розподілу й використання, за якого страхова компанія є платоспроможною і здатною своєчасно й у повному обсязі виконати свої фінансові зобов'язання перед страхувальниками в умовах негативного впливу зовнішніх чинників, спричинених зміною параметрів середовища, в якому вона перебуває, і/або внутрішніх чинників, викликаних реалізацією одного або низки ризиків страховика.

На фінансову стійкість страховика в умовах кризи, і не лише, впливає низка факторів, які можуть мати як внутрішнє, так і зовнішнє походження. До факторів першої групи належать ті, якими може управляти сама компанія. Зовнішні ж фактори диктуються зовнішнім середовищем, і їх вплив компанія вимушена враховувати в процесі своєї роботи [2, с. 24].

Причому варто не упускати такий факт — якщо компанія є фінансово стійкою щодо якогось одного фактора, це не означає, що вона є такою самою щодо інших факторів. Найчастіше стійкість стосується одного, двох чи декількох факторів. Таким чином, чим більше кількість факторів, стосовно яких вона стійка, тим вище буде ступінь її фінансової стійкості загалом. Стійкий фінансовий стан забезпечується правильним регулюванням, прогнозуванням та управлінням.

Проблема забезпечення фінансової стійкості може розглядатися двояко: як визначення системи ймовірності дефіциту ресурсів у будь-якому році та як відношення доходів до видатків за поточний розрахунковий період.

Ступінь дефіцитності ресурсів страхової компанії багато в чому залежить від величини її страхового портфеля.

Для визначення ступеня ймовірності дефіцитності ресурсів використовується коефіцієнт професора Ф. Коньшина. Чим менше цей коефіцієнт, тим вище фінансова стійкість страховика. Проте необхідно мати на увазі, що коефіцієнт професора Ф. Коньшина дає найбільш точні результати тоді, коли страховий портфель складається з об'єктів з приблизно однаковими за вартістю ризиками.

Відповідно, однією з умов забезпечення фінансової стійкості страхових операцій є завдання вирівнювання розмірів страхових сум, на які застраховані різні об'єкти. Це завдання вирішується у страховій справі в основному шляхом передання частини об'єктів страхування чи їх вартості іншим страховикам в перестраховування, яке набуває останніми роками все більшого впливу.

Важливим чинником, який характеризує фінансову стійкість страхової компанії, окрім власного капіталу та немалих резервних фондів, виступає рентабельність страхових операцій, яка виражається відношенням балансового (валового) прибутку до доходної частини.

Зважаючи на невиробничий характер діяльності страхових компаній, доход в них не створюється, а прибуток формується за рахунок перерозподілу ресурсів страховиків, тобто необхідного та доданого продукту, створеного в інших виробничих сферах. Тому більш коректно буде визначити рентабельність страхових операцій як показник рівня доходності, а саме як відношення загальної суми прибутку за визначений період до сукупної суми платежів за цей же період [3, с. 75].

Однією із методик визначення фінансового стану є оцінка страховика, що базується на так званих «тестах раннього попередження». Такий аналіз фінансового стану проводиться за допомогою аналізу відносних коефіцієнтів, їх динаміки, а також динаміки ключових абсолютних показників.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України з метою стандартизації процедур здійснення аналізу фінансової надійності страховиків своїм Розпорядженням № 3755 від 17.03.2005 р. затвердила Рекомендації щодо аналізу діяльності страховиків, які власне базуються на «тестах раннього попередження».

Основними складовими забезпечення фінансової стійкості страхової компанії є: власний капітал, страхові резерви, перестраховування, інвестиційна діяльність, тарифна політика. Від якості управління ними керівництвом страховика і буде залежати, наскільки добре буде почувати себе організація на страховому ринку в тих чи інших умовах.

Проблема вивчення питання платоспроможності страхової компанії, яка працює на ринку видів страхування інших, ніж страхування життя, виникла разом із виникненням самого інституту страхування. На сьогодні існують моделі оцінки

динамічної платоспроможності, на основі яких створені і використовуються на практиці відповідні державні нормативи.

Страхові організації України дотримуються моделі, яку використовують країни Європейського Союзу. Центральним завданням існуючих моделей оцінки платоспроможності є визначення мінімального розміру власних, вільних від зобов'язань засобів страхової компанії як основної умови її динамічної платоспроможності, наявність якої гарантує із заданою імовірністю, що компанія на визначеному проміжку часу зуміє виконати усі свої зобов'язання перед страхувальниками.

Специфіка функціонування страхового ринку в Україні, а саме стрімкий розвиток, обумовлює необхідність постійної перевірки поточного фінансового стану страхових компаній з метою прогнозування перспектив їх майбутньої діяльності. Увага з боку уряду та його втручання з метою регулювання є необхідними для формування страхового ринку як порівняно нового для України сегменту кредитного ринку. Економічними передумовами важливості оцінки платоспроможності страхової компанії в сучасних ринкових умовах є більш високі вимоги щодо фінансової ліквідності, ніж до багатьох інших суб'єктів ринку. Якщо відбувається банкрутство фінансового інституту, то страждають клієнти цієї компанії, тобто особи, які пішли на ризик та довірили свої гроші чи інші активи. Функцію захисту клієнтів бере на себе держава через систему регулювання та контролю. До функцій страхових компаній відноситься підвищення кредитоспроможності клієнтів, які передають ризик можливих втрат. Тому для макроекономіки саме надійність і платоспроможність страхових компаній є найбільш важливою.

В Україні використовується підхід до оцінки платоспроможності Європейського Союзу. Особлива увага приділяється також формуванню страхових резервів як одного з елементів забезпечення фінансової стійкості страхової організації, а отже, здатності адекватно реагувати на зовнішні і внутрішні фактори дестабілізації, вплив яких на економічних суб'єктів є найбільш актуальним в умовах перехідної економіки.

Платоспроможність страхової компанії — це можливість своєчасно і в повному обсязі відповідати за своїми зобов'язаннями. Це означає здатність у будь-який наперед взятий час виконувати зобов'язання із укладених договорів страхування. Інакше кажучи, під платоспроможністю розуміють вартість активів страхової компанії, що перевищує вартість її зобов'язань або дорівнює їй [5, с. 27]. Визначення змісту платоспроможності як спроможності суб'єкта господарювання виконати свої грошові зобов'язання тягне за собою визначення кількісної характеристики платоспроможності як співвідношення зобов'язань і ресурсів,

котрі можуть бути використані на їх покриття. На думку відомого вченого-економіста В. Приходька, платоспроможність підприємства — це його фінансовий стан, який дає змогу своєчасно та повною мірою здійснити майбутні платежі [6, с. 107]. Тобто під платоспроможністю розуміють реальну можливість підприємства виконати без затримки зобов'язання за рахунок наявних коштів і поточних надходжень від господарської діяльності. Підприємство вважається платоспроможним, якщо сума наявних активів більша або дорівнює його заборгованості. Показник платоспроможності використовується в процесі аналізу фінансового стану підприємств, оскільки високий рівень платоспроможності характеризує страхову компанію як таку, що може виконати свої зобов'язання перед клієнтами, що і є запорукою доброго фінансового стану компанії.

З метою оцінки платоспроможності застосовують коефіцієнти, які комплексно характеризують фінансовий стан підприємства. Слід відмітити, що до страховиків, банків та інших фінансових установ висувають особливі вимоги стосовно їхньої платоспроможності. Це пов'язано з тим, що основна діяльність таких установ безпосередньо пов'язана із залученням коштів громадян та юридичних осіб. Дотримання такими установами певних вимог законодавства щодо платоспроможності підвищує надійність збереження майна та коштів їхніх клієнтів і, відповідно, соціальний захист громадян.

Платоспроможність страховика — це його здатність своєчасно в повному обсязі виконати свої фінансові зобов'язання, передусім страхові, за рахунок наявності достатньої суми ліквідних активів і засобів платежу. Також можна сказати, що під платоспроможністю розуміють наявність у підприємства коштів для погашення ним у встановлений термін і в повному обсязі своїх боргових зобов'язань, які впливають із кредитних та інших операцій грошового характеру. Найважливішою функцією страхової компанії є безумовне забезпечення надійності свого фінансового стану, що дає змогу задовольнити будь-які претензії з боку власників полісів. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування» (ст. 30) зобов'язує страховиків дотримуватися певних вимог, які мають забезпечити їхню платоспроможність: наявність сплаченого статутного фонду; наявність гарантійного фонду страховика; створення страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат страхових сум і страхових відшкодувань; — перевищення фактичного запасу платоспроможності страховика над розрахунковим нормативним запасом платоспроможності.

Отже, можна побачити, що при оцінці платоспроможності страхової компанії розглядається склад і структура капіталу страхової компанії, ви-

окремлюючи в якості основної частини фінансові ресурси. Фінансові ресурси страхової компанії — це залучений капітал, який деякий час являє собою сукупність тимчасово вільних засобів страховика [7, с. 139]. Фінансові ресурси страхової компанії складаються із власного та залученого капіталів, які, у свою чергу, включають: власний капітал — статутний капітал, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток, цільові надходження та фінансування, фонди накопичення, фонд соціальної сфери; залучений капітал — страхові резерви, кредит, кредиторську заборгованість, перестраховальний кредит. Таким чином, фінансові ресурси страхової компанії складаються з двох основних частин: власного та залученого капіталу, причому запозичена частина капіталу переважає власний капітал. Це обумовлено галузевою специфікою.

Діяльність страхової компанії основана на створенні грошових фондів, джерелом яких є грошові засоби страхувальників, які надходять у формі страхових премій. Вони не належать страховику. Ці засоби лише тимчасово, на період дії договорів страхування, знаходяться в розпорядженні страхової компанії. У подальшому вони чи використовуються у виді виплат страхової суми, чи перетворюються у прибуткову базу (за умови беззбитковості проходження договору), чи повертаються до страхувальника в частині, яка передбачена умовами договору. Цю частину капіталу складно назвати позичковим капіталом, бо в цьому випадку він повинен у подальшому бути повернений у повному обсязі. Ці кошти тимчасово можуть бути використані страхувальником і лише в якості інвестиційного джерела.

Закон встановлює мінімальний розмір статутного фонду страхової компанії, заснованої на національному капіталі, еквівалентний 1 млн. євро для страховиків, які займаються видами страхування іншими, ніж страхування життя, та 1,5 млн. євро для страховиків, які займаються страхуванням життя, за валютним обмінним курсом. Для формування статутного фонду забороняється використовувати кошти страхових резервів, кошти, взяті в кредит та під заставу, а також нематеріальні активи. Підняття мінімального розміру статутного фонду із суми, еквівалентної 5 тис. доларів США (1993 р.), до суми, еквівалентної 100 тис. ЕКЮ (1996 р.), та до суми 1 млн. євро (2001 р.) уже можна розглядати як суттєвий крок на шляху до зміцнення платоспроможності страховика.

В Україні з метою додаткового забезпечення страхових зобов'язань страховики можуть на підставі договору створити фонд страхових гарантій, який є юридичною особою. Джерелами формування коштів фонду є добровільні відрахування від страхових резервів, сформованих страховиками, котрі діють в Україні, а також доходи від розміщення цих коштів. Розмір відрахувань до фонду

страхових гарантій та порядок використання їх встановлюють страховики, які є його учасниками. Кабінет Міністрів України може ухвалювати рішення про створення фондів страхових гарантій за напрямами страхування.

Процес перевірки платоспроможності страхової компанії досить складний. Для здійснення перевірки залучають найрізноманітніших спеціалістів: актуаріїв, аналітиків з питань інвестицій, бухгалтерів тощо. У світовій практиці склалися різні підходи до визначення платоспроможності страховиків. Але думки вчених співпадають в тому, що за недостатності страхових резервів для виплати страхового відшкодування страховик мусить бути спроможним здійснювати виплати за рахунок власних коштів. Ці власні кошти і становлять запас (маржу, межу, резерв) платоспроможності понад ту платоспроможність, яка забезпечується сформованими страховими резервами. Компанія вважається платоспроможною, якщо її активи перевищують пасиви на заздалегідь обумовлену мінімальну суму.

Порядок визначення фактичного та нормативного запасів платоспроможності і структури гарантійного фонду та його (порядку) зміни встановлює Кабінет Міністрів України. Фактичний запас платоспроможності (нетто-активи) визначається шляхом вилучення із вартості майна (загальної суми активів) страховика суми нематеріальних активів і загальної суми зобов'язань, у тому числі страхових. Страхові зобов'язання приймаються рівними обсягам страхових резервів, які страховик зобов'язаний формувати у порядку, передбаченому Законом «Про внесення змін до Закону України «Про страхування». Таким чином, фактичний запас платоспроможності можна визначити як різницю між активами і пасивами страхової компанії. Цей Закон зобов'язує, щоб на будь-яку дату фактичний запас платоспроможності страховика перевищував розрахунковий нормативний запас платоспроможності.

Нормативний запас платоспроможності для страховиків, які займаються відмінними від страхування життя видами страхування, визначається у два способи: 1) множенням суми страхових премій за попередні 12 місяців на 0,18 (останній місяць буде складатися із кількості днів на дату розрахунку); при цьому сума страхових премій зменшується на 50 % страхових премій, що належать страховикам; 2) множенням суми страхових виплат за попередні 12 місяців на 0,26 (останній місяць буде складатися із кількості днів на дату розрахунку); при цьому сума страхових виплат зменшується на 50 % виплат, що компенсуються перестраховиками згідно з укладеними договорами перестраховування. Нормативний запас платоспроможності страховика на звітну дату (без урахування договорів страхування життя) дорівнює більшій із визначених величин. Нормативний

запас платоспроможності страховика, який здійснює страхування життя, на будь-яку дату дорівнює величині, яка визначається шляхом множення загальної величини резервів довгострокових зобов'язань (математичного резерву) на 0,05.

Оцінювання фінансової життєздатності страхової компанії має проводитись, як правило, один раз на рік. Страхові компанії зобов'язані надавати Уповноваженому органу з державного нагляду за страховою діяльністю відомості про премії, пере-страхувальні угоди і т. ін. за установленною формою. Якщо фінансові справи страхової компанії погіршуються, то органи державного нагляду втручаються в її діяльність. Потреба втручання державних органів у господарську діяльність страховика виникає у двох випадках: а) коли потрібно захистити інтереси власників і потенційних власників страхових полісів від ризику неплатоспроможності страхової компанії та її нездатності виправдати сподівання страхувальників, котрі мають довгострокові поліси; б) коли страхова компанія, її материнська компанія та філії неспроможні виконати будь-яку вимогу Закону «Про страхування». Уповноважений орган у справах нагляду за страховою діяльністю може вжити таких заходів, спрямованих на оздоровлення стану страхової компанії: — зобов'язати компанію не здійснювати вкладення певного характеру; зобов'язати компанію притримувати засоби для покриття своїх зобов'язань і здати їх на зберігання довіреній особі; обмежити збір премій певною сумою; вимагати від страховика частіше надавати бухгалтерську звітність та пред'являти особливого роду відомості або документи; заборонити страховику укладати нові договори страхування [8, с. 76].

Якщо ж органи державного нагляду дійшли висновку, що страхова компанія перебуває у тяжкому фінансовому становищі, тобто вона виявилася неплатоспроможною, то в багатьох країнах світу діють закони із захисту страхувальників. Наприклад, у разі ліквідації страхової компанії передбачаються такі гарантії з боку страховиків: за обов'язковими видами страхування покриваються зобов'язання страховика в повному обсязі; для добровільних видів страхування зобов'язання покриваються в розмірі 90 % зобов'язань страхової компанії; із страхування життя передбачається передання страхових договорів іншій страховій компанії, яка має ліцензію. Відповідальність за цими договорами не перевищує 90 % від страхового відшкодування за первинним полісом, а може бути і меншою, коли актуарій доведе, що виплати були надмірними. Фінансування цих заходів здійснюється шляхом оподаткування всіх тих страхових компаній, котрі мають ліцензію. Сума податків встановлюється пропорційно чистому збору премій кожної страхової компанії за кожним видом страхування, але в розмірі, який не перевищує 1 % від збору премій за минулий рік.

Досвід подолання проблем, пов'язаних із платоспроможністю, країнами ЄС є дуже актуальним для вітчизняного страхового ринку з такими його характерними рисами, як зростання кількості компаній із іноземними інвестиціями, прагнення до захоплення більшої частки ринку, поліпшення якості надання страхових послуг і, як наслідок, загострення конкурентної боротьби.

Висновки. Вивчення та аналіз страхового ринку показує, що перехід до ринкових відносин, формування досконалої системи господарювання, заснованої на різноманітних формах власності, створюють об'єктивні умови для активного впровадження до сфери економіки страхування як одного з гарантів забезпечення фінансової стійкості суб'єктів господарювання. За сучасних реалій власники самостійно повинні турбуватися про свій стійкий економічний стан, збереження матеріальних об'єктів і засобів кредиту- та платоспроможності.

Українська система платоспроможності базується на європейській моделі — Першій директиві платоспроможності, що відображається в нормах Закону «Про страхування». Втім, вимоги до платоспроможності вітчизняних страховиків істотно нижчі від європейських норм та нормативів, що пояснюється розвитком економіки й поступовим розвитком страхової справи. Разом із тим протягом останнього року відбувається вдосконалення чинного законодавства — відпрацьовується нова редакція зазначеного закону, яка враховуватиме нові вимоги та стандарти щодо платоспроможності й передбачатиме поступовий перехід до європейського стандарту — Другої директиви щодо платоспроможності, що особливо актуально у зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі та прагненням до європейської інтеграції.

Література

1. Барановський О. І. Розвиток страхового бізнесу в Україні / О. І. Барановський // Фінанси України. — 1996. — № 8. — С. 85–93.
2. Дерев'янка Н. В. Фінансова надійність страхової компанії та методи її досягнення / Н. В. Дерев'янка // III Міжнародний ялтинський форум учасників страхового ринку. 22–26 вересня 2003 року. — К. : ЛСОУ, 2003. — С. 38.
3. Осадець С. С. Проблеми і перспективи розвитку страхової справи / С. С. Осадець, Н. В. Харченко // Фінанси України. — 1997. — № 3. — С. 74–78.
4. Борисова В. А. Організаційно-економічний механізм страхування / В. А. Борисова, О. В. Огаренко. — Суми : Довкілля, 2004. — 194 с.
5. Супрун А. А. Проблеми управління активами в страхових компаніях України / А. А. Супрун // Фондовий ринок. — 2002. — № 34. — С. 26–30.

6. Єрмошенко А. М. Нова політика у сфері платоспроможності страхових компаній Європейського Співтовариства / А. М. Єрмошенко // *Фінанси України*. — 2007. — № 11. — С. 103–109.

7. Шевчук О. Оцінка фінансового стану та ефективності діяльності страхових компаній

України / О. Шевчук // *Регіональна економіка*. — 2005. — № 11. — С. 137–142.

8. Шірінян Л. В. Визначення фінансової стійкості страхових компаній і підприємств / Л. В. Шірінян // *Фінанси України*. — 2005. — № 9. — С. 70–80.